

İBN SAHNUN VE ZERNUCİ'YE GÖRE DİN EĞİTİMİNDE KULLANILACAK YÖNTEM VE TEKNİKLER

Araştırma Makalesi

Kübra Kamer EKİCİ*

Makale Geliş: 16.11.2019

Makale Kabul: 27.12.2019

Öz

Din eğitiminin İslam toplumlarında ne zaman başladığını ve nasıl gerçekleştiğini inceleyebilmek için, ilk dönem din eğitimcileri olarak adlandırılacak âlimlerin eserlerinin incelenmesi gerekir. Bu tür araştırmalar eski dönem din eğitimi anlayışını öğrenmek ve bu metotlar ile günümüzdekilerin karşılaştırmasını yapabilmek açısından önem taşır.

Bu çalışmada öncelikle ilk dönem âlimlerinden olan İbn Sahnun'un eğitime bakış açısı, eğitim alanındaki eseri, kullandığı ve kullanılmasını arzu ettiği yöntem ve teknikleri incelenmiş, öğrenci ve öğretmenler için tavsiyeleri değerlendirilmiştir. Akabinde kendisinden yaklaşık 3 asır sonra gelen bir âlim olan Zernuci'nin din eğitimi anlayışı, konuyla alakalı eseri, öğrenci ve öğretmenlere yaklaşımı incelenmiş, görüşleri öğretim yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilmiştir. Sonrasında ise bu iki alimin din eğitimi görüşleri, karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Yapılan bu karşılaştırma ile, geçen zaman zarfında, bu iki âlimin eğitimle ilgili görüşleri incelenmek suretiyle öğrencilerine karşı tutum, davranış ve düşünce yapılarında farklılıkların oluşup oluşmadığının tespit edilmesi sağlanmıştır. Böylece ilk dönem din eğitiminin geçirdiği aşamalar açısından fikir sahibi olunması amaçlanmıştır.

*Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Bölümü Doktora Öğrencisi, kuba_kamer@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6988-6629

Atıf için; Kübra Kamer Ekici, "İbn Sahnun ve Zernuci'ye Göre Din Eğitiminde Kullanılacak Yöntem ve Teknikler", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5, sy. 2 (2019): 367-412, DOI: <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2019.5.2.05>

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Özel Öğretim Yöntemleri, İbn Sahnun, Zernuci, Adâbu'l-Muallimîn, Talimü'l Mûteallim fi tarikati't- Teallüm

Methods and Techniques to be Used in Religious Education According to Ibn Sahnun and Zernuci

Abstract

In order to examine when religious education began in Islamic societies and how it was carried out, the works and methods of scholars, who could be called first-period religious educators, should be examined. This kind of research is important in terms of comparing the understanding and methods of old religious education with the contemporary ones.

In this study, firstly Ibn Sahnun's perspective on education, his work in the field of education, the methods and techniques he wants to use and the recommendations for students and instructors were evaluated. Then Zernuci's, a scholar who came to him about three centuries later, understanding of religious education, his work on the subject, his approach to students and teachers were examined and evaluated in terms of teaching methods and techniques. This comparison made it possible to determine whether there were any differences in the attitudes, behaviors and thoughts of the students by examining whether any changes occurred in the methods, content and styles of the two scholars that have 3 hundred years of time slice. Thus, it is aimed to have an idea about the stages of religious education.

Key Words: Religious Education, Special Education Methods, İbn Sahnun, Zernuci, Adâbu'l-Muallimîn, Talimü'l Mûteallim fi tarikati't- Teallüm.

GİRİŞ

Din eğitimi, içinde yaşanılan zaman, imkânlar ve eğitilenlerin özelliklerine göre yöntemsel ve teknik değişikliklere uğramıştır. Eğitimde içeriğin en etkili bir şekilde hedef kitleye nasıl ulaştırılacağı kullanılan öğretim yöntem ve teknikleriyle ilgilidir. Öğretim yöntemleri çeşitli şekilde sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıfsal ayrımlardan

biri de geleneksel ve çağdaş öğretim yöntemleri şeklinde olan ayrımdır. Geleneksel öğretim yöntemleri ilk dönem İslam eğitimcilerinde daha çok görülmektedir.¹

İslam eğitimcileri, içinde buldukları zamanın şartlarına göre eğitim faaliyetlerini en aktif bir şekilde yürütmeye çalışmışlardır. Zira İslam eğitim felsefesinin temelini Allah rızası ve ahiret inancı oluşturmaktadır. Bu felsefi anlayışın iki ana unsuru Allah ve insandır. Buna göre kişinin önce Allah'ı bilmesi sonra kendisini tanınması gerekir. İnsan bu anlayışa göre eğitilmelidir.² Kişisel ve dünyevi menfaatler öncelikli değildir. İslam eğitim felsefesinde ruhla beden arasındaki denge çok önemlidir. İkisinin de ihtiyaçları en uygun şekilde karşılanmalıdır. Akıl ve vahiy, eğitimde birincil derecede önceliklidir. Ayrıca eğitim verilirken yetiştirilen bireylerin sadece ilmi açıdan değil ahlaken de eğitilmesine büyük önem verilir. Ahlaklı bireyler yetiştirmek üst gayelerdendir.³

Bu gayelerle bireyler yetiştirmek isteyen ilk dönem din eğitimcilerinden, özellikle din eğitimi alanında eser bırakan isimlerden ikisi İbn Sahnun (ö. 869) ve Zernuci (ö. 1223)'dir. İbn Sahnun ve Zernuci'nin eğitim alanında yazdıkları eserleri günümüz din eğitimi alanına ışık tutmuştur. İbn Sahnun'un kendi zamanının problemlerine bulmuş olduğu çözümler, hala geçerliliğini korumaktadır. Özellikle İbn Sahnun'un eğitim alanında kendi zamanının problemlerine ürettiği

¹ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2014), 2.

² Şakir Gözütok, *İslam Medeniyetinde Eğitim Felsefesi*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 58.

³ Mustafa Köylü-Ahmet Koç, "Klasik İslam Eğitimcileri Önsöz", *Klasik İslam Eğitimcileri*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 15.

çözüm yollarının, hala geçerliliğini koruyor olması, sadece din eğitime değil eğitimin genel ilke ve yöntemlerine yönelik fikirler ortaya koymuştur. Zernuci'nin ise öğrenciyi merkeze alan ılımlı esnek eğitim anlayışı bu düşünceyi desteklemektedir.

Bu araştırmada İbn Sahnun ve Zernuci'nin yaşadıkları çağa göre eğitim alanındaki düşünceleri, metotları, eğitim alanındaki eserleri, öğretim yöntem ve teknikleri açısından kısaca incelenmiştir. Daha sonra aralarındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir.

1.1 Araştırmanın Problemi, Önemi ve Amacı

Din eğitimi fitrî bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla her zaman diliminde bu doğal ihtiyacı karşılayacak uygulamalar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada din eğitimi olarak İslam eğitimi kastedilmektedir. İslam eğitimcileri eğitimle ilgili pek çok konuyu içinde buldukları zamanda öğretmen, öğrenci, veli ve yaşanan toplumu dikkate alarak değerlendirmiş, eğitim alanına katkılar sağlamışlardır. Onların eğitim metotlarını anlayabilmek için önce yaşadıkları zaman diliminin özelliklerini bilmek gerekir. Sonrasında ise kıyaslama, mümkünse günümüze uyarlamalar yapılabilir. Bu çalışmada incelenmek istenen husus, din eğitiminde kullanılan yöntem ve metotların zamana ve eğitimcilere göre ne kadar değiştiği ya da değişmediğidir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle aralarında da üç asırlık bir zaman dilimi olan bu iki alimin yöntem ve teknikleri değerlendirilecek, sonra ise günümüzle kıyaslamalar yapılacaktır. Yaşadıkları zaman dilimleri ve din eğitiminde ilk diyebileceğimiz uygulamaları başlatmaları, bu iki alimin araştıma konusu olarak seçilmesindeki önemli etkenlerden olmuştur.

1.2 İlgili Araştırmalar

İslam eğitimcileriyle ilgili birçok araştıma mevcuttur. Alanlarında uzman akademisyenler tarafından yazılmış kitaplardan birisi olan *Klasik İslam Eğitimcileri*,⁴ islam eğitimcilerinin bir arada yer aldığı bir eserdir. Bu eserde özellikle İslam dünyasında ün yapmış 21 İslam düşünürüne yer verilmiş ve eğitimle ilgili görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışmada bu eserde yer alan iki düşünüre yer verilerek eğitim tarihi açısından eserleri ve düşünceleri daha ayrıntılı incelenmiş, birbirleriyle ve günümüzle kıyaslanmak suretiyle değerlendirilmiştir.

Ayrıca her bir eğitimcinin ayrı ayrı değerlendirildiği ele alındığı müstakil eserler de mevcuttur. Mehmet Faruk Bayraktar'ın Eğitim ve Öğretimin Esasları Adâbu'l-Muallimîn, adlı eseri İbn Sahnun'un Adâbu'l-Muallimîn'i eserini tercüme mahiyetindedir.⁵

Mustafa Tavukçuoğlu'nun *Adâbu'l-Muallimîn'i Üzerine Bir Çalışma* isimli makalesinde ise eser tahlil edilmiş ancak diğer eğitimcilerle herhangi bir kıyaslama yapılmamıştır. İlk eğitimcilerden olan İbn Sahnun ve görüşlerine pek çok makalede kaynak olarak yer verilsede başlı başına kendisini inceleyen değerlendiren eserlerin genellikle Adâbu'l-Muallimîn eseri üzerine tercüme ya da tahlil çalışmaları olduğu görülmüştür.

Burhaneddin ez-Zernuci ile ilgili ise; Mehmet Tütüncü'nün *Türk İslam Eğitimcisi Zernuci (Batılı Eğitimcilerle Mukayeseli Olarak)* isimli eseri, Hayati Tetik'in *Zernûcî ve Ta'limu'l-müteallim'de*

⁴ Mehmet Faruk Bayraktar "İbn Sahnun", *Klasik İslam Eğitimcileri*, ed. Mustafa Köylü, Ahmet Koç (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).

⁵ Mehmet Faruk Bayraktar, *İbn Sahnun Eğitim ve Öğretimin Esasları Adâbu'l-Muallimîn*, (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 9.

*Eğitim-Öğretim*⁶ isimli yüksek lisans tezi ve Tarikatü't Teallüm eserinin tercümleri tespit edilmiştir. Ayrıca Emine Keskiner'in *Zernuci'nin Tûsî'ye Eğitim Açısından Etkisi Üzerine Bir İnceleme*,⁷ isimli makalesi de bu alanda yazılan bir eserdir. Ancak bu çalışmadan farklı olarak Zernuci'nin Tusi'ye etkisi üzerine değerlendirilmiştir.

Pek çok çalışmada İbn Sahnun ve Zernuci'ye yer verilmiş ya da eserleri tercüme ve tahlil edilmiştir. Ancak bu çalışma, da iki eğitimcinin karşılaştırması ve günümüz eğitim sistemi ile benzer ve farklı yönlerinin değerlendirmeye tabi tutulmuştuysa bu çalışmayı önceki çalışmalardan farklı kılmaktadır.

1.3 Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlıkları

Bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması yöntemi var olan kaynakların incelenerek veri toplanmasıdır⁸. Öncelikle yazarların eserlerinin en eski baskıları bulunmaya çalışılmış ve Arapça nüshalarından yararlanılmış, ayrıca bu eserlerin mevcut tercüme ve de incelenerek çalışmada faydalanılmıştır.

İbn Sahnun'un Adâbu'l-Muallimîn eseri, Ahmed Fuad el-Ehvani tarafından et-Terbiye fi'l İslam ve't- Talim fi Re'yil-Kabisi ile birlikte 1955 yılında Kahire'de telif edilmiştir. Bu çalışmada bu eserden faydalanılmıştır. Ayrıca tercüme olarak M. Faruk Bayraktar'ın eserine başvurulmuştur.

⁶ Hayatî Tetik, Zernûcî ve Ta'limu'l-müteallim'de Eğitim-Öğretim (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991)

⁷ Emine Keskiner, "Zernuci'nin Tûsî'ye Eğitim Açısından Etkisi Üzerine Bir İnceleme", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48, Haziran 2015, 95-116.

⁸ Zeki Aslantürk, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, (İstanbul: Emre Matbaası, 1999)

Zernuci'nin ise *Talîmü'l-müteallim fî tarîki't-teallüm* eseri için Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu 609 no'lu nüshası esas alınmıştır. Söz konusu nüshanın müstensihî Yusuf b. Abdullah olup 1163/1749 tarihlidir. Ayrıca 1993 yılında Vehbi Yavuz'un *Talîmü'l-müteallim, İslâm'da Eğitim Öğretim Metodu, Metin, Tercüme, Şerhi*⁹ ve M. Köseoğlu'nun *Talîmü'l Müteallim Tarikatü't Teallüm Tercüme ve Arapçası*¹⁰ incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

2.1 İbn Sahnun (ö. 256/870)

2.1.1 İbn Sahnun'un Hayatı ve Eserleri

İbn Sahnun, tam ismiyle Abdusselâm b. Saîd Habîb Muhammed et-Tennuhî, Kuzey Afrika'nın bugün Tunus sınırları içerisinde kalan Kayrevan şehrinde 202/817 senesinde doğmuştur. Babası, Kuzey Afrika'da Mâlîki mezhebinin yayılması hususunda gayret gösteren Sahnun'dur.

Sahnun eğitim konusunda çok hassastır, özellikle oğlu Muhammed'in eğitim ve öğretimine büyük özen göstermiştir. İbn Sahnun, başta Kur'an ilimleri olmak üzere fıkıh ilmini ve temel ilimleri öncelikle babasından almış, daha üst düzeyde eğitimini, devrin önde gelen âlimlerinden İmam Malik'in öğrencilerinden tahsil etmiştir. Abdullah b. Ebû Hassân el-Yahsubî, Mûsâ b. Muâviye es-Sumâdîhî, Abdülazîz b. Yahyâ el-Medenî el-Hâşimî, Abdülmü'min b. Müstenîr el-Cezerî ve Bakî b. Mahled'den hadis, Ebü'l-Hasan

⁹ Zernucî, *Talîmü'l-müteallim İslâm'da Eğitim Öğretim Metodu, Metin, trc ve şerh* Y. Vehbi Yavuz, (İstanbul 1993).

¹⁰ Mustafa Köseoğlu, *Talîmü'l Müteallim Tarikatü't Teallüm Tercüme ve Arapçası*, (İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2017).

Muhammed b. Nasr b. Hadram'dan münazara dersleri almıştır.¹¹ Sahnun oğlunun eğitimcisine, ona yumuşak davranması, azarlamaması, hoş söz ve davranışlarla eğitmesi hususunda tavsiyede bulunmuştur.¹² Sahnun'un bu davranışı, eğitimde, çocuk terbiyesinde kabalık, dayak ve azarlama yerine; çocuğun tanınması, güzel söz ve davranışlarla muamele edilmesi hususunun önemini göstermektedir.

Babası hayattayken ilmî otoritesi hızla yayılmaya başlayan ve kitaplar yazan İbn Sahnun babası vefat ettiğinde 38 yaşındaydı. Daha genç yaşta eserler ortaya çıkaran İbn Sahnun'un babası ise oğlunun çocukken sahip olduğu üstün zekâsı ve kabiliyeti ile ilim alanında otorite olacağını tahmin etmiştir.¹³

Döneminde Mâliki fıkhında otorite sayılan İbn Sahnun, fıkıhın yanı sıra hadis, kelâm, tarih ve edebiyat sahalarında da derin bilgi sahibi olmakla birlikte, İslâm tarihinde eğitim ve öğretim alanında da yer edinen âlimlerden olmuştur. Hatta kendisi din eğitimi alanında günümüze ulaşan ilk eser olan “*Adâbu'l-Muallimîn*”in müellifi olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁴

Kaynaklar, İbn Sahnun'un değişik ilim dallarında eser veren nâdir müelliflerden biri olduğunu belirtir. Onun tarih, terâcim, fıkıh, hadis, kelâm ve eğitim gibi ilim dallarında 200 dolayında eserinin bulunduğu zikredilmekteyse de bundan cüzlerin toplamı kastedilmiş olmalıdır. Başlıca eserleri şunlardır:¹⁵

1. Adâbu'l-muallimîn (ve'l-müte'allimîn).

¹¹ Ali Bakkal, “*İbn. Sahnun*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi c.20, (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 301.

¹² Bayraktar, *İbn Sahnun Eğitim ve Öğretimin Esasları Adâbu'l-Muallimîn*, 9.

¹³ Bakkal, *İbn Sahnun*, 301.

¹⁴ Bayraktar, *İbn Sahnun Eğitim ve Öğretimin Esasları Adâbu'l-Muallimîn*, 11.

¹⁵ Bakkal, *İbn Sahnun*, 301.

2. er-Risâletü's-Sahnûniyye (el-Ecvibe).
3. Usûlü'd-dîn.
4. en-Nevâzil.
5. Mesâ'ilü'l-cihâd

Kaynaklarda geçen diğer eserlerinden bazıları ise: el-Câmi, el-Müsned, es-Siyer, et-Târîh, Tabakatü'l-ulemâ, Şerhu erba'ati kütüb min müdevveneti Sahnûn, Tahrîmü'l-müskir, el-Îmâme, Tefsîrû'l-Muvatta', er-Red 'alâ ehli'l-bida'Kitâbü'l-Eşribe ve garîbü'l-ḥadîs, el-Îmân ve'r-red 'alâ ehli'ş-şirk, el-Hücce 'ale'l-Kaderiyye, el-Hücce 'ale'n-Nasârâ, er-Red 'ale'l-Bekriyye, er-Red 'ale'ş-Şâfi'î ve ehli'l-'Irâk, ez-Zühd ve'l-emâne, Risâle fi âdâbi'l-mütenâzirîn (mâ yecibü 'ale'l-mütenâzirîn min hüsnî'l-edeb), el-Vera', er-Risâle fi ma'na's-sünne, er-Risâle fi men sebbe'n-nebî, el-İbâha, Âdâbü'l-Kâdi, Ahkâmü'l-Kur'ân'dır.

2.1.2 İbn Sahnun'un Eğitimle İlgili Görüşleri

İbn Sahnun, günümüzde daha çok eğitimci kimliğiyle tanınmış, eğitimle ilgili görüşleri çeşitli araştırmalara konu olmuştur. İbn Sahnun, eğitim konusuna ve problemlerine eğitim biliminin günümüzde de geçerliliğini koruyan genel ilke ve metotlarına göre yaklaşmasını bilmiş, sevdirek öğretme, ceza yerine ikna, eğitimde fırsat eşitliği, ders programları, tatil günleri, öğretmenler için mesleki aidiyet gibi konularda fikir beyan etmiştir. Eğitim konusunda İbn Sahnun'dan en çok etkilenen kişi, onun eğitimle ilgili eseri olan Adâbü'l-Muallimîn'i bir nevi şerh eden Ebu'l-Hasan el-Kabisî (ö. 403/1012) olmuştur.¹⁶ İbn Sahnun'un Mâliki fikhının etkisiyle fâkih özelliğinden dolayı bu eserinde karşılaşılan problemleri daha çok fikhî

¹⁶ Bakkal, *İbn Sahnun*', 302.

açından değerlendirdiği görülmüştür. Mesela “Adâbu’l-Muallimîn” isimli eserinde “öğretmenin bakmakla mükellef olduğu kişilerden birinin cenazesi değilse, ders zamanı öğrencilerini bırakıp cenaze namazına gitmesi dahi caiz değildir” demesi olaya fıkhi açıdan yorum getirdiğini gösteren örneklerden sadece biridir.

54 yaşında vefat eden İbn Sahnun için kaynaklarda, herkes tarafından sevilen, kibar, hoşgörülü, iyiliksever, mütevazı ve ileri görüşlü olarak söz edilir.¹⁷ Hadis, tefsir, fıkıh, kelam gibi çağının çeşitli ilimlerine dair 28 eser kaleme almıştır. Eğitim alanında yazdığı eseri “*Adâbu’l-Muallimîn*” ise, Ahmet Fuat el-Ehvani'nin “*et-Terbiye fil-İslam evi't-Ta'lim fi Re'y el-Kabisi*” isimli eserle birlikte 1955'te Kahire'de basılmıştır. Yazma nüshası Tunus'ta Dârü'l-kütübi'l-vataniyye'de kayıtlı bulunan (nr. 787/8) bu eser yazma nüshalardan belirlendiğine göre, on küçük bölüm ve altı varaktan oluşmaktadır. M. Faruk Bayraktar bu eseri 2009 yılında Türkçe'ye tercüme ederek yayınlamıştır.

Adâbu’l-Muallimîn bölümleri:

Birinci Bölüm: Kur'an öğretiminin öneminden bahsedilir. Bu konuda pek çok hadise yer verir. İbn Sahnun bu bölümde, kendisine, öğretimde bulunan hocalar ücret talep edebilirler mi? şeklinde gelen soruya karşılık, İbn Mesud'un şu sözüyle cevap verir: “Üç şey zaruridir. Bunlardan birincisi aralarında hüküm verecek bir başkanın bulunması, ikincisi, Kur'an-ı Kerim'in adet sayısının azalmaması için alan ve satanların bulunması, üçüncü ise çocuklara eğitim öğretim verecek ve bunun karşılığında ücret alacak öğretmenlerin olması” der.

¹⁷ Mustafa Tavukçuoğlu, “İbn Sahnun'un Adâbu’l-Muallimîn'i Üzerine Bir Çalışma”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, 1997: 267-287.

Dolayısıyla öğretmenin ücret almasında bir beis yoktur ifadesinde bulunur. Ancak ona göre öğretim ahlaki bir olgudur, alınan ücret ise öğretmenlik mesleğinin değerine karşılık değil sadece maişet içindir.¹⁸

İkinci Bölüm: Hocaların öğrencilerine karşı adil davranması belirtilmekte ve bu durumun eğitim ve öğretimdeki önemi üzerinde durulmaktadır. Öğretici talebeleri arasında zengin fakir ayrımı yapmamalıdır. Hepsine eşit davranmalıdır.

Üçüncü Bölüm: İbn Sahnun yazı öğretiminde kullanılan levhalardaki (günümüzdeki sınıf tahtaları gibi) yazıların özellikle Kur'an ayetlerinin nasıl silineceğini belirtmiş ve önceki dönemlere ait uygulamalara yer vermiştir.

Dördüncü Bölüm: Öğrencilere verilecek cezalardan bahsederken dayak gibi cezaları, çocuğun Kur'an'ı kasıtlı olarak ezberlememesi, kötü ahlak üzere olması gibi belirli kayıtlarla sınırlar. Kur'an öğretiminde ceza olarak üç vuruştan fazla vurulamayacağını söylerken, başka konularda cezalandırma 10 vuruşu üst sınır olarak vermiştir. Kendisine bu hususun sebebi sorulunca İmam Malik'in bu konuda peygamberimizden rivayet ettiği "Hiç biriniz on kamçıdan fazla vurmasın, dini ceza müstesna"¹⁹ hadisi söylemiştir.²⁰

Günümüz din eğitimi anlayışında çocuğun eğitiminde hoşgörü ve müsamahanın olması gerektiği üzerinde durulur. Özellikle din eğitiminde dayak, fiziksel ceza olmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber

¹⁸ Bayraktar, *İbn Sahnun Eğitim ve Öğretimin Esasları Adâbu'l-Muallimîn*, 48.

¹⁹ Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğire (ö. 256/870), el-Câmiu's-Sahih, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut tsz; Hudud, 42; Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (ö. 261/874), Sahihu Müslim, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1998, Hudud, 40.

²⁰ Bayraktar, *İbn Sahnun Eğitim ve Öğretimin Esasları Adâbu'l-Muallimîn*, 54.

de hayatı boyunca hiçbir çocuğu dövmemiş, bilakis onlara gösterilmesi gereken sevgi ve şefkatin en güzel örneğini vermiştir.²¹

Beşinci Bölüm: Kur'an'ın hatmi konusu işlenmekte ve bu hususta öğretmene düşen görevlerden bahsedilmektedir.

Altıncı Bölüm: Bayram hediyesi konusuna tahsis edilmiştir.

Yedinci Bölüm: Bayram tatilleri ile çocuklara izin verme ve öğretmen yardımcısı belirleme gibi konulara yer verilmiştir.

Sekizinci Bölüm: Kitabın en önemli bölümlerinden biridir. Bu bölümde İbn Sahnun, öğretmenin nitelikleri, göreve bağlılığı, okutulan dersler vb. hakkında bilgi verir ve şöyle der: Öğretmen çocukları için o kadar çok çalışsın ki kendini onlara adasın. Hatta bakmakla mükellef olduğu kişilerden birinin cenazesini değilse, ders zamanı öğrencilerini bırakıp cenaze namazına gitmesi dahi caiz değildir. Dolayısıyla bir öğretmen asli görevi olan öğretimi bırakıp hasta ziyaretine, cenaze namazına gidemez, bu tip eylemleri görev dışı vakitlerde yapmalıdır.

Günümüz eğitim sisteminde öğretmenin görev tanımında öğrencilerin kendilerine, ailelerine topluma fayda sağlayacak birer birey olmaları için ciddi, özverili çalışmaları gerektiği belirtilir. Öyle ki eğitim-öğretim dönemi içinde yıllık izin kullanamazlar. Resmi izin alabilecekleri durumlar dışında izin hakkı yoktur. Çünkü eğitim-öğretim zamanı içinde öğretmenin dersten ayrılması, öğrencilerin motivasyonlarının düşmesine, derslerinin zayıflamasına sebep olabilmektedir. Bu durum İbn Sahnun'un uygulamasına benzerlik gösterebilir.

²¹ Mehmet Emin Ay, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 370.

Ayrıca öğretmen öğrencileri imtihan etmek ve onlara yazı öğretmek için de ayrı bir vakit belirlemelidir. Bu şekilde onların ilimde yükselmeleri kolaylaşır. Öğretmen, öğrencilerin birbirleriyle ilgilenmelerini de hoş karşılamalıdır.

İbn Sahnun, öğretmenin ancak ders dışında kendisi ve başkaları için kitap yazabileceğini, çocuklar yanındayken kitap yazmasının uygun olmadığını çünkü öncelikli işinin öğrencileri olduğunu belirtmektedir.

Öğretmen velilerin isteğine göre öğrencilere matematik, şiir, Arapça, mecaz, nahiv gibi dersler verebilir. Bir öğretmenin bu kadar dersi veremeyeceği için yeri geldiğinde bazı derslerin başka öğretmenlerce okutulmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Bu husus günümüzdeki seçmeli ders uygulamasının, ilk örnekleri olarak verilebilir.

İbn Sahnun, öğretmenin öğrencilerine Kur'an-ı Kerim'i makamla öğretmesini uygun bulmaz. Çünkü İmam Malik, "Kur'an-ı makamla okumak caiz değildir", demiştir. Buna sebep olarak da öğrenciyi müziğe sevk edebileceğini, bu durumun da hoş olmadığını belirtir. Ancak günümüz eğitim sisteminde müziğin çocukların eğitimine olumlu katkı sağladığı özellikle çocukların zihinsel, psiko-motor, ruhsal gelişimlerine katkı sağladığı görülmektedir. Din eğitiminde de dini musikin kullanımına özen gösterilmiş, din eğitimindeki başarıyı etkilediği görülmüştür.²²

İbn Sahnun, öğretmenin, öğrenci dersini iyice öğrenmeden başka bir derse geçmesinin doğru olmadığını belirtir. Ancak

²² Bilal Yorulmaz, Bir Din Eğitimi Aracı Olarak Müziğin Kullanımı, *Din ve Müzik Sempozyumu*, 27 Nisan 2012, İstanbul

öğrencilerin aileleri, öğretmenden dersi geçirmelerini talep ederse geçirebilir, der.

İbn Sahnun kız ve erkek öğrencilerin bir arada öğrenim görmelerini de uygun görmediğini belirtir. Bunun sebebi de öğrencilerin ruhen bozulmalarına yol açarak tahsil hayatlarının olumsuz etkileneceği ve sona ereceği düşüncesidir.

Dokuzuncu Bölüm: Öğretmenlerin aylık ve yıllık olarak velilerce kiralanması (eğitim-öğretim akdi) konusu ele alınmaktadır.

Onuncu Bölüm: Kuran'ın satın alınması, kiralanması, yani ders araç ve gereçlerinin temini konusu işlenmiştir.

İbn Sahnun eğitime cumartesi sabah başlayıp, perşembe ikindi vaktine kadar devam eder, bu şekilde altı gün ders yapardı. Araştırmalarda derslerin başlangıç ve bitiş saatlerine hakkında bir bilgi bulunamazken namaz vakitlerinin esas alındığı ve tam gün eğitim yapıldığı söylenebilir.²³

İbn Sahnun'a göre öğretmen öğrencilerinin ödev kontrolünü mutlaka sağlamalıdır. Ona göre ödev yapmanın eğitime katkısı oldukça büyüktür. Ancak verilen ödevlerin kontrol edilmesi en az yapılması kadar önem taşır. Günümüz eğitim sisteminde ise ödev hususu hala tartışılan bir konu olarak yerini korumaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı öğrencilere ödev verilmemesi gerektiğini söylerken, okullarda bu hususun çok da uygulanmadığı görülmektedir. Dolayısıyla günümüz eğitimcileri açısından da ödevin eğitime olumlu ya da olumsuz katkısı net olarak sonuçlanmış bir konu değildir.

²³ Bayraktar “İbn Sahnun”, 31.

Adâbu'l-Muallimîn eserinde görüldüğü gibi; İbn Sahnun için birinci sırada öğrenci gelir. Öğrencinin eğitimi ve bu eğitimin en güzel şekilde yapılması her şeyden önemlidir. Öğretmen bu eğitimi öğrenciye en güzel şekilde davranarak yapmalıdır. Eğitimde öğretmen velilerden ücret alabileceği için, özellikle zengin fakir çocuk ayrımı yapılmamalı bütün öğrencilere karşı adil davranılmalıdır.

İbn Sahnun'un eğitim anlayışındaki, bilgiyi sevdirek verme, eğitimde fırsat eşitliği, cezalandırmanın yerine ikna etmeye çalışmak gibi güncel eğitimin belli başlı ilkelerine yönelik pek çok bilgi, İbn Sahnun tarafından asırlar öncesinden verilmiştir. Günümüzde geçerliliğini koruyan seçmeli ders uygulaması, eğitim-öğretimin planlı ve programlı yapılması, tatil günlerinin belirlenmesi, velilerle sağlanması gereken ilişkiler İbn Sahnun tarafından hicri 3. yüzyılda hayata geçirilmiştir.

2.2. Zernuci (H. 7/M. 13)

2.2.1 Zernuci'nin Hayatı ve Eserleri

İmam Burhanu'd-din Zernuci h. 6. ve 7. asırlarda yaşamıştır. Doğum yeri ve yaşadığı yerle ilgili kesin bilgiler yoktur. İbn Sahnun'dan farklı olarak Doğu İslam âleminde ilk defa Hanefî mezhebinin kurallarını benimseyerek, eğitim-öğretim faaliyetlerini bu kurallara göre yapan ve vefatından sonra fıkıhçılığıyla değil eğitimciliğiyle İslam eğitim tarihinde iz bırakan önemli bir şahsiyet olmuştur.²⁴

²⁴ Mehmet Dağ ve Hıfzırahman Raşit Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.1974), s.28

Zernuci'nin günümüze kadar ulaşan ve kendisini ilim âlemine tanıtan tek eseri” *Talimü'l Müteallim fi tarikati't- Teallüm*”dür.²⁵ bu eseri eğitimde öğrenci merkeze alan bir eser olarak bilinmektedir. Bu eserin öğrenci hakkında sistemli bilgiler vermesi ve dönemin alanındaki en kapsamlı eser olması gibi nedenler birçok yerde ders kitabı olarak okutulmasına sebep olmuştur.²⁶ Zernuci 13 bölümden oluşan eserini bir Hanefî fâkihi gözüyle yazmıştır. Nasıl ki kendisinden önceki tarihlerde eğitim konusunda müstakil kitap yazan İbn Sahnun ve el-Kabisî birer Mâliki fakihi olarak yazıp İmam Malik'e atıflarda bulundularsa Zernuci de bir Hanefî fakihi olarak yazmış ve İmam Ebu Hanife'ye ve başka bazı Hanefî ulemaya atıflarda bulunmuştur. Bu itibarla eser, Hanefî düşüncesinde ilim, öğrenme ve öğretme konusundaki yaklaşımın bir örneğini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.²⁷

Batı dünyasında da bilinen eser 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.²⁸ Eserin nüshalarının ve şerhlerinin çokluğu, ayrıca defalarca basılması onun yazıldığı günden itibaren eğitim ve öğretimde devamlı surette yararlanılan bir kitap olduğunu göstermektedir. *Talimü'l-müteallim*'in asırlarca geniş rağbet görmesinde, üslubunun, okuyucunun kolaylıkla anlayıp faydalanabileceği bir şekilde yazılmış olmasının etkisi büyüktür.

²⁵ Hayati Tetik, “*Burhaneddin Zernuci*”, *Klasik İslam Eğitimcileri*, ed: Mustafa Köylü, Ahmet Koç, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 311.

²⁶ İmam Burhaneddin Zernucî, *Ta'limü'l Müteallim* terc.: Mustafa Köseoğlu, (İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2007), 25.

²⁷ Cemal Tosun, “Bir Hanefî Âlimi Burhaneddin Zernucî'nin Eğitim Görüşleri”, *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâtürîdîlik-*, c. 1, (05-07 Mayıs 2017).

²⁸ Keskiner, “Zernuci'nin Tûsî'ye Eğitim Açısından Etkisi Üzerine Bir İnceleme”, 96

Ayrıca muhtasar oluşu, yeri geldikçe ayet ve hadislerin yanında meşhur âlimlerden ve edebiyatçılardan vecizeler, hikâyeler, şiirler aktarılması esere hem zenginlik kazandırmış hem de ilgi çekici olmasını sağlamıştır. Ancak eser hurafelerle ilgili bazı bilgiler içermesi bakımından eleştirilmiştir. Ama bu tip bilgiler de dönemin halk kültürüne ışık tutması açısından önemli sayılabilir.²⁹

2.2.2 Zernuci'nin Eğitimle İlgili Görüşleri

Eğitimle ilgili görüşlerinin yer aldığı Ta'limü'l-müte'allim'de öğrencilerin ilim öğrenmek için çaba sarf ettikleri halde yeterince başarılı olamadıklarını ve bu duruma sebep olarak da öğrencilerin yöntem hatası yaptıklarını belirtmiştir. Zernuci, onlara hatalarını anlatmak ve kolay öğrenmenin yollarını göstermek amacıyla kitaplarda gördüğü, ilim ve hikmet sahiplerinden öğrendiği bilgilerden yararlanıp eseri yazdığını, bu sebeple kitaba Ta'limü'l-müte'allim tarîka't-te'allüm adını verdiğini ifade eder. Bu sebeple eserin öğrenme psikolojisi açısından önem taşıdığı söylenebilir.³⁰ Öğrenci merkezli olarak kaleme alınan bu eserde Zernuci'nin fıkıh öğrenilmesine ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Eserin içinde bulunduğu asrın ilim dili olan Arapça ile kaleme alınmış olması ve izlediği yöntem, yüzyıllarca değerini kaybetmeden günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Eser on üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci Bölüm: İlmin mahiyeti, fıkıhın tarifi ve her ikisinin fazileti anlatılır.³¹

²⁹ Mehmet Faruk Bayraktar, "Zernuci", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.44, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 294.

³⁰ Bayraktar, "Zernuci", 294.

³¹ İmam Burhaneddin ez-Zernuci, *Talimü'l-müteallim fi tariki't-teallüm*, (Yusuf b. Abdullah, müstensih) Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu 609.

Zernuci ilk bölüme ilmin mahiyeti ile başlar. Zernuci “İlim öğrenmek kadın erkek her mümin için farzdır”³² hadisini belirtir ve ilmin üstünlüğü herkes için apaçık bir şekilde ortadadır, zira ilim insana mahsustur, der.

Zernuci'nin kitabının ilk bölümünde söz konusu hadise de yer vermesi, kız erkek ayrımı yapmaksızın eğitim açısından herkesin eşit olduğu fikrini vurguladığını göstermektedir.

Zernuci her Müslümanın bütün ilimleri öğrenmesi farz olmasa da “İlmihal”i öğrenmesi farzdır, der. “İlmihal” ise; kişinin içinde yaşadığı halin, yaşantısında karşılaşacağı ilmin öğrenilmesidir, şeklinde tanımlanmıştır. Bu duruma fıkıh çerçevesinden bakar. Mesela “namaz” ilmini, namaz ibadetini düzgün bir şekilde eda edebilecek kadar öğrenmesi farzdır, der. Nitekim oruç, zekât, hac gibi kişinin günlük yaşamında uygulayabileceği ibadetler de bu şekildedir.

Zernuci'nin özellikle kişinin günlük hayatta sıkça gerçekleştirdiği ibadetlere yönelik eğitimin öneminden bahsetmesi, günümüz öğretim ilkelerinden yaşama yakınlık ilkesiyle bağdaşabilir. Bu ilkeye göre öğretilen konuların hayattan kopuk olmayan, güncel karşılaştıkları sorunlara çözüm üretebilecek şekilde olması gerekir. Bu çalışmada konu edilen eğitim din eğitimi olduğu için, bu alanda verilen derslerin yaşama yakınlık ilkesiyle uygun olması öğrencinin dersi daha kolay öğrenmesini ve içselleştirmesini sağlayacaktır. Nitekim Zernuci'nin söz konusu eserinde belirttiği “ilmihal” kavramında aynı anlamı görülmektedir.

İkinci Bölüm: İlim tahsilinde niyet

³² İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, Sünen, I-II, Mısır, ts, Mukaddime, 17

İlim öğrenmek isteyen kişi mutlaka tahsile başladığı zaman niyet etmelidir, der ve “Ameller niyetlere göredir”³³ hadisine yer verir. Zernuci, “Tahsiline hangi niyetle başlarsan seni oraya götürür”, der ve asla şu niyetlerde bulunmamasını belirtir:³⁴

- İnsanların kendisine yönelmesi amacıyla; yani insanların dikkatini, ilgisini çekmek, beğenilmek için,
- İnsanların ellerinde olanları almak ve dünya malını elde etmek için,
- Devlet erkânında şeref, makam, mevki sahibi olmak için,
- Allah'ın rızasının olmadığı şeyler için, ilme niyet edilmemeli bu amaçlarla ilim tahsilinde bulunulmamalıdır.

Dolayısıyla çalışmak ve niyet ilim tahsilindeki iki temel unsurdur. Bunlardan biri diğerinden eksik olursa istenilen sonuca ulaşamaz.³⁵

Üçüncü Bölüm: İlim, hoca, arkadaş seçmek ve ilim üzere sebat etmek

Zernuci bu bölümde “talebe her ilmin en güzel bahislerini seçmeli, tevhid ilmini öne almalıdır. Çünkü Allah'ı delil ile tanımalıdır. Zira her ne kadar taklitçinin imanı sahih ise de Allah'ın birliğini tanımada aklını kullanmayıp delile dayanmayı terk ettiği için günahkâr olur”, der.³⁶

Hoca seçerken; öğrenci ilim seviyesi yüksek olan bir hocayı seçmeli, seçeceği hoca insanların en çok Allah'tan korkanı, haramlardan en çok kaçınanı, mevcut hocaların en yaşlısı olmalıdır.

³³ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1

³⁴ Zernuci, *Talimü'l-müteallim fi tariki't-teallüm*, 23-24

³⁵ Zernuci, *Talimü'l-müteallim fi tariki't-teallüm*, 14

³⁶ Zernuci, *Talimü'l Müteallim Tarikatü't Teallüm*, 27

Talebe hocasını iki ay içerisinde seçmeli, seçerken iyi düşünüp araştırmalı, ilim adamları ile istişare etmelidir, der ve Hz. Ali'nin istişare eden kimseye zarar isabet etmez sözüne yer verir. Bu şekilde hocasını seçtikten sonra artık o hocada sabırla sebat etmelidir.

Öğrenci, arkadaşını seçerken de dikkatli olmalıdır. Nitekim bu ilim yolunda güzel ahlaklı, çalışkan arkadaşların; tembel, çok konuşan, kendisini ilimden uzaklaştıran arkadaşlardan çok daha iyi olacağı ve ilim yolunda kendisini olumlu etkileyeceğini belirtir.

Zernuci'nin gerek dersini gerekse hoca ve arkadaşlarını seçme hususunda öğrenciye hak tanınması, öğrenciye verdiği değeri göstermektedir. Günümüz eğitim sisteminde ki seçmeli ders uygulaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir, Zernuci'nin bu uygulamayı asırlar önce gerçekleştirdiği görülebilir.

Zernuci'nin seçim sonrası öğrencide olması gereken istikrarla ilgilide önemli tespitleri olmuştur. Öğrenci dersin, hocanın seçim aşamasında her türlü araştırma, inceleme ve değerlendirme yapabilirken artık seçtikten sonra bu kararından vazgeçmemesi, istikrarlı olması gerekmektedir. Bu hususu günümüz eğitim sistemi açısından değerlendirirsek, özellikle yükseköğretim öğrencileri eğitim-öğretim dönemleri başında ders seçiminde bulunur. Ancak tüm dersler seçmeli değildir. Zorunlu dersler de vardır. Öğrenci sadece seçmeli olduğu belirtilen dersler içinden seçim yapabilir. Bu dersler okul yönetimi tarafından onaylandıktan sonra dersleri dönem sonuna ya da yılsonuna kadar okumak, sınavlarını vermek zorundadır. Dersi almaya başladıktan sonra zor olduğunu, yapamayacağını da düşünse dönem içi ders değişikliği yapamaz. Ancak bazı yükseköğretim kurumlarında farklı uygulamalar olabilir. Zernuci'de ise seçmeli ya da

zorunlu ders yoktur. Hepsi öğrencinin seçimindedir. Sadece bu bölümün başında belirttiği gibi, öğrenci seçiminde “tevhid” ilmini öne almalıdır, diye tavsiyede bulunmuştur.

Dördüncü Bölüm: İlim ve ilim ehline saygı göstermek

İlim talebesi, ilime, ilim ehline ve hocasına saygı göstermedikçe ilme nail olamaz ve ondan istifade edemez, der.

Eğitim-öğretimde saygı günümüzde de büyük önem arz eden hususlardandır. Özellikle öğrencilerin öğretmenlerine, derslerine ve arkadaşlarına daha az saygı duydukları güncel olaylarda karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da eğitimdeki kaliteyi büyük oranda etkilemektedir. Çünkü saygının olmadığı ortamlarda etkili ve verimli bir eğitim-öğretimin gerçekleşebileceği söylenemez.³⁷

Eğitimde hocaya, derse, arkadaşlara saygı gerçekten önem arz eden bir husustur. Öyle ki Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinin 8. Kısım 52. maddesi öğrencilerden beklenen davranışları sayarken: “Öğrencilerin, okul personeline, arkadaşlarına ve çevresindeki kişilere karşı saygılı ve hoşgörülü davranmaları gerekmektedir”, der ve uyulmaması durumunda yaptırım işlemlerinin uygulanacağı ve bu hususta öğrencilerin ve velilerin bilgilendirileceğini belirtir.³⁸

Zernuci'ye göre talebe, kitaba karşı saygılı olmalı, abdestsiz ele almamalı, kitaba karşı ayak uzatmamalı, kırmızı mürekkep kullanmamalıdır.

³⁷ Tuğrul Külünkoğlu, ‘Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretmene Saygı Değerine İlişkin Görüşleri’, *Asya’dan Avrupa’ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 1(2017): 11-22.

³⁸ Resmi Gazete, *Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, 2014

Zernuci'nin bahsettiği ders kitabının Kur'an-ı Kerim olduğu düşünüldüğünde, Kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim'e karşı saygının günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla abdestsiz ele alınmaması, kitaba karşı ayak uzatılmaması durumu bugün içinde geçerlidir. Ancak diğer ders kitapları açısından değerlendirildiğinde olursak günümüzde böyle bir durum söz konusu değildir. Kırmızı mürekkebin kullanılmaması durumu günümüzde resmi evrak ve işlemlerde kırmızı kalem kullanılmamasına benzetilebilir. Onun dışında bir uygulama mevcut değildir.

Beşinci Bölüm: İlimde ciddiyet devam ve gayret

Talebe derslerine ara vermeksizin ciddiyetle devam etmelidir. Zernuci ilim tahsilinde üç şeyin birlikte olması gerektiğini belirtir. Bunlar:

- Talebenin ciddiyeti
- Hocanın ciddiyeti
- Şayet hayatta ise babasının ciddiyetidir. Bunların birlikteliği ilim tahsilinde başarıyı getirir.

Bu üç unsur yani öğrenci-veli-öğretmen, günümüz eğitim sisteminin de aslında üç ayağıdır. Eğitim-öğretimin başarılı olabilmesi için öğrenci, veli ve öğretmenin işbirliği içinde olması çok önemlidir. Birinin eksik olması başarıyı olumsuz etkiler. Zernuci bu durumun eğitimdeki öneminden asırlar önce bahsetmesi dikkat çekicidir.

Talebe gecenin başında ve sonunda ders çalışarak geceleri uykusuz geçirmelidir. Gençliğini ganimet bilmeli ancak kendini çok zorlamamalı, yüksek düşünceli olmalı, ilmin üstünlüklerini düşünmelidir.

Yapılan araştırmalar uykunun öğrencinin hayatına ciddi katkısı olduğunu göstermiştir. Uyku özellikle okul sağlığı açısından akademik performansa etki eden en önemli davranışlarından kabul edilir. Yetersiz uykunun öğrencinin okul başarısını olumsuz etkilediği yapılan bazı araştırma sonuçlarında yer almaktadır³⁹. Yaş gruplarına göre değişiklik gösterse de bir talebenin günde en az 8 saat uyuması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla Zernuci'nin ifade ettiği geceleri uykusuz geçirmek günümüzde çok isabetli bir çalışma şekli olarak gösterilmemektedir. Ancak yapılan araştırmalarda gece yatmadan önce ezber yapmanın ya da tekrar etmenin, dersi akılda tutmaya katkı sağladığı belirtilmektedir.

Zernuci, bu bölümde tembellik ve unutmanın sebeplerini de belirtmiştir. Bunların çözümü olarak da öncelikle yemek yemenin azaltılması gerektiğini söyler. Bunun için öğrenci; yağlı, lifli, kendini tok tutacak ve az yemesini sağlayacak yemekler yemeli, aç kişilerle birlikte sofraya oturmamalıdır. Ancak oruç, namaz ve meşakkatli işleri varsa o zaman çok yiyebilir, der.

Günümüzde yapılan bilimsel araştırmalar beslenmenin öğrenme üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle kahvaltının çocukların bilişsel gelişimine etkisi oldukça fazladır. Kahvaltı yapmayan çocuklarda dikkat eksikliği, hafıza problemleri tespit edilmiştir. Meyve, sebze ve süt ürünlerinin bilişsel gelişime katkı sağladığı görülmüştür.⁴⁰ Dolayısıyla Zernuci'nin belirttiği,

³⁹ Gibson E, Powles A, Thabane L, O'Brien S, Molnar D, Trajanovic N, et al. "Sleepiness" Is Serious in Adolescence: Two Surveys Of 3235 Canadian Students. BMC Public Health 6 (1), (2006):116-124.

⁴⁰ Ayşe Meydanlıoğlu, "Çocukların Besin Tüketimi ve Beslenme Davranışlarının Akademik Başarılarına Etkisi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 5, sy. 4 (2016 Kasım): 372

öğrencilerin az ve tok tutacak besinler tüketmesinden çok, bilişsel gelişimi olumlu etkileyecek besinler tüketilmesi günümüz araştırmalarında görülmektedir.

Altıncı Bölüm: Derse başlama zamanı, dersin miktarı ve tertibi

Zernuci, Peygamberimizin: “Çarşamba günü başlayan iş muhakkak tamamlanır.”⁴¹ hadisini zikrederek derse Çarşamba günü başlanması hususunu belirtmiştir.

Yeni başlayan talebeye yapılacak ders miktarı ayarlanırken, talebenin dersi tekrar etmesiyle ezberleyip öğrenmesi mümkün olacak kadar verilmesi gerekir, der. Hocalar öğrencinin durumuna göre daha sonra dersi yumuşaklıkla artırmalıdır.

İlim talebesinin dersi kaç kere tekrar edeceğini belirlemesi gerekir. Aksi halde bu tekrar yapılmazsa ders kalbinde ve zihninde karar kılmaz.

Zernuci'ye göre “Öğrenci dünkü dersi beş defa, önceki günün dersini dört defa, ondan önceki günün dersini üç defa, dört gün önceki dersi iki defa, beş gün önceki dersi bir defa tekrar etmelidir.”⁴²

Talebe anlaşılacak ilim dalından derse başlamalıdır. Talebe anlamadığı şeyi yazmamalıdır. İlmi hocanın ağzından almalıdır, ilim talebesi müzakere, müracaat ve münazara yapmalıdır. Münazara eden iki tarafın da anlayışlı, ağır başlı ve insafli olması gerekir, hile ve

⁴¹ Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman Sehavi, Mekasidü'l Hasene Fi Beyâni Kesirin Mine'l Ehâdîsi'l-Müştehra Ale'l-Elsine, Beyrut, 1405, 943

⁴² Zernuci, *Talîmü'l-müteallim fi tarîki't-teallüm*, 22

aldatma caiz değildir. Bundan dolayı “Bir saat karşılıklı müzakere, bir ay yalnız başına tekrardan hayırlıdır” denilmiştir.⁴³

Zernuci öğrencilerinin bilgiyi elde ederken özellikle birbirlerinden fikir almaya özen göstermelerini ve birbirlerine saygılı olmalarını belirtmiş dolayısıyla bilgiyi hazır olarak elde etmek yerine emek vererek, araştırarak, müzakere ederek ulaşımlarını istemiştir.⁴⁴ Zernuci'nin bu düşünceleri günümüz öğretim yöntemlerinden tartışma yöntemine benzemektedir. Tartışma yöntemiyle karşılıklı görüşlerin ortaya konarak kavranması, iyi anlaşılmayan yerlerin açıklanması ve bilgilerin pekiştirilmesi amaçlanmaktadır.⁴⁵

Zernuci'nin önem verdiği yukarıda bahsedilen yöntemlerden bir diğeri de münazara tekniğidir. Bu teknik, düşünmeyi sağlayan ve düşüncelerin özgürce savunulduğu bir tekniktir. Öğrencilere farklı bakış açısı kazandırır.⁴⁶ Zernuci'nin bu tekniği nasıl uyguladığını eserlerinde göremiyoruz ancak ifadelerinden temel alarak, günümüzde kullanılan münazara tekniği ile benzerlik taşıdığı ifade edilebilir.. Buradaki en önemli husus, o dönemde Zernuci'nin, öğrencilerine bu yöntemlerle medeni cesaret kazandırması, kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlaması, onları ön planda tutmasıdır.

Zernuci bu bölümde ayrıca şu hususlara değinir: ilim tahsilinde bezgin, gevşek ve şaşkın olunmamalıdır. Konuşmadan önce düşünmeli, çok soru sormalıdır.⁴⁷ Öğrenci dersi tek başına çalışırken

⁴³ Zernuci, *Talimü'l Müteallim Tarikatü't Teallüm*, 55.

⁴⁴ Türkyay Tok, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (Ankara: Pegem Yayınları, 2009), 177

⁴⁵ Abdulkadir Uzunöz ve Vedat Aktepe, *Özel Öğretim Yöntemleri*, (Ankara: Pegem Akademi, 2018) 205.

⁴⁶ Mehmet Zeki Aydın, “*Din Öğretiminde Yöntemler*”, (Ankara: Nobel Yayınları, 2014), 184.

⁴⁷ Zernuci, *Talimü'l-Müteallim fi Tariki't Teallüm*, 20.

sesli olarak çalışmalıdır. Çünkü sessiz ders çalışmak çalışma isteğini azaltır, yüksek ses ise yorar.⁴⁸

Yedinci Bölüm: Tevekkül

Bu bölümde Zernuci ilim talebesi Allah'a tevekkül etmelidir, kalbinde rızık endişesi olmamalıdır, der.

Sekizinci Bölüm: İlim tahsilinin vakti

İlim öğrenmenin vakti beşikten mezara kadardır denilmiştir, der. İlmin en faziletli çağı gençliğin başlangıcı, seher vakti ile akşam yatsı arasındır. Bir talebe şayet bir ilimden yorulup usanırsa, hemen başka bir ilimle meşgul olmalıdır.

Zernuci, hangi vakitlerin ders çalışmak için daha verimli olduğunu belirterek zaman ve verimliliğin birbiriyle ilişkisini ortaya koymuştur. Öğrenci en verimli ders çalıştığı vakti kendisi belirleyebilir. Zira bu durum öğrenciler arasında farklılık arz edebilmektedir. Bu durum Zernuci'nin öğrencilerin bireysel farklılıklarını, psikolojik ve kişisel özelliklerini dikkate aldığını göstermektedir.⁴⁹

Dokuzuncu Bölüm: Şefkat ve Nasihat

İlim sahibi şefkatli, nasihat eden, haset etmeyen biri olmalıdır. Çünkü hasedin faydası olmaz zararı olur. İyilik ederken hep daha fazlasını yap, çünkü bu iyilikler düşmanın hilelerine karşı koruyacaktır. Ayrıca düşmanın sana hile yaparsa sakın sen ona karşılık verme, der.

Onuncu Bölüm: Talebenin istifade yolları

Bu bölüm şu şekilde maddeleştirilebilir;

⁴⁸ Zernuci, *Talimü'l-Müteallim fi Tariki't Teallüm*, 23

⁴⁹ Tetik, *Burhaneddin Zernuci*, 330.

- 1- Kalem taşımak
- 2- İلمي hocanın ağzından almak
- 3- Az da olsa bir şey ezberlemek
- 4- Boş zaman geçirmemek
- 5- Yaşlı âlimleri ganimet bilmek

Bu maddeler günümüz içinde değerlendirilecek olursa; bir öğrencinin yanında mutlaka kalemi olmalıdır. Çünkü her an öğrenmesi ya da unutmaması gereken bir bilgiyle karşılaşabilir. Bunu da ancak yazarak unutmadan kayda geçebilir. “Söz uçar yazı kalır” sözü yazının önemini anlatmak için çok sık kullandığımız bir atasözüdür.

İlim birincil kaynaktan alınmalıdır. Yani hocanın bizzat kendisinden elde edilmelidir. Başka şekillerde elde edilen bilgi aynı kalıcılığı ya da öğrencide aynı başarıyı göstermez. Kişinin bir kitaptan kendi başına okuyup öğrenmesi ile bir hocadan öğrenmesi aynı olamaz. Günümüz açık öğretimleri ile örgün okullar arasındaki eğitim farkı buna örnek olarak gösterilebilir.

“Azda olsa bir şey ezberlemek” maddesini beyni aktif tutmaya örnek olarak gösterebiliriz. “İşleyen demir ışıldar” atasözünde de belirtildiği aktif olan beyin paslanmaz. Kişinin beyin fonksiyonlarını canlı tutması için beynini aktif çalıştırması gerekir. Nitekim yapılan araştırmalarda bu durumu desteklemektedir.⁵⁰

“Boş zaman geçirmemek”, zamanı verimli kullanmak açısından, günümüz eğitim sisteminde büyük önem taşır. Okullarda hazırlanan

⁵⁰ Gonca Altmışdört, “Dil Edinimi ve Dil Öğrenimi Olgusuna Beyin ve Dil Gelişimi Açısından Bir Bakış”, *Ege Eğitim Dergisi* 14, sy. 2 (2013): 43-44.

ders planları, yıllık planlar zamanın öğrenciler ve öğretmenler için en verimli, aktif ve boşa geçmeyecek bir şekilde kullanılması içindir. Ayrıca “zaman yönetimi” dersleri ve seminerleriyle insanlara “zamanın” ne kadar önemli olduğu ve nasıl verimli kullanılacağı hususunda eğitimler verilmektedir.

“Yaşlı âlimleri ganimet bilmek”, günümüzde “tecrübe paylaşımı ya da tecrübeli hocaların bilgilerinden istifade etmek” olarak düşünülebilir. Eğitim dönemleri içerisinde en çok üniversite dönemindeki gençlerin bu durumu önemseydiği ve ciddiye aldığı söylenebilir. Çünkü aldığı bu eğitim sonrası meslek hayatına başlayacak olan üniversite öğrencisi ilmin önemi ve mahiyeti hususunda daha ciddi düşünür. Bu şekilde öğrenciler kendilerini ilmi yönden yetiştirmeyi istemekte, hayat ve ilmi tecrübesi kendilerinden çok daha fazla olan hocalarından istifade etmektedirler.

On Birinci Bölüm: Öğrenim sırasında haramlardan ve şüpheli şeylerden sakınmak (vera sahibi olmak):

Çok yemekten, çok uykudan ve faydasız konuşmaktan sakınmak gerekir. Gıybetten, çok konuşan kimselerin meclislerinden uzak durulmalıdır.

Zernuci'nin belirttiği bu husus öğrencinin eğitim-öğretim hayatı boyunca, fiziksel, biyolojik, psikolojik her açıdan kendisine dikkat etmesi gerektiğini, dinin yasak kabul ettiği şeylerden kaçınmanın yanı sıra şüpheli olan durumlardan da sakınmalarını ifade etmiştir.

Gıybetten ve çok konuşan kişilerin meclislerinden uzak durmak ifadesi ise günümüzde “kötü arkadaş” kavramına dâhil edilirse etkinliğini hala korumaktadır denilebilir. Çünkü eğitimde arkadaş ve bulunulan ortamın öğrenme açısından durumu, öğrencinin öğrenme

başarısını etkiler. Olumsuz arkadaşlarla beraber olan bir öğrencinin ders performansı düşer. Çünkü insan yaratılışının gereği olarak etkilenmeye elverişli bir varlıktır.⁵¹ Olumsuz durumlar nefse daha hoş ve kolay geldiği için genellikle değişim olumsuza doğru kayabilmektedir. Zernuci'nin belirttiği “gıybet” kavramı dinen olumsuz bir kavramdır ve bunu gerçekleştiren insanlar olumsuz davranış sergilemiş olurlar. Böyle insanlarla birlikte olan öğrenci, bu olumsuzluklardan etkilenir. Çağdaş eğitimcilerde bu durumun öğrenci üzerinde ciddi etkisi olduğunu ifade etmişlerdir.⁵²

On İkinci Bölüm: Hafızayı kuvvetlendiren ve unutmaya sebep olan durumlar:

Hafızayı kuvvetlendiren durumlar:

Ciddiyetle çok çalışmak ve bu çalışmaya devam etmek, az yemek, gece namazı kılmak, Kur'an-ı Kerim okumak, şeklinde belirtilmiştir. Unutmanın en büyük sebebi ise dünya işleriyle çok meşgul olup, bu işler yüzünden hüzünlenmektir.

Ayrıca ilmi olarak unutmanın sebepleri ise; yaş kişniş, ekşi elma yemek, kabir taşlarını okumak, asılan insana bakmak, ense çukurundan hacamat yaptırmak gibi sebepler zikredilir ve Zernuci eserinin bu bölümünde, ilim talebesinin bunlardan uzak durmasını söyler.

Zernuci'nin belirttiği bu hususlar günümüzde öğrenmeye olumsuz etki eden ve unutkanlığı artıran sebepler içerisinde yer almamaktadır. Ancak Zernuci'nin pek çok yerde yenilmesi ve

⁵¹ Mehmet Zeki Aydın, 'Ailede Ahlak Eğitimi', *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, sy. 2 (2003 Aralık): 125-158.

⁵² Mahmut Sönmez, 'Eğitim-Çevre İlişkisi', *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.10 (2017 Ekim): 105-128

yenilmemesi gereken yemekleri ayrıntılı sayması, az uyumayı tavsiye etmesi gibi hususları özellikle belirtmesi, Zernuci'ye göre öğrenmenin başarılı olması açısından ayrıca önemlidir, denilebilir.

On Üçüncü Bölüm: Rızkı artıran ve eksilten, ömrü uzatan ve eksilten durumlar

İlim talebesi rızkının teminini, ömrünü, sağlığını ve rızkını kuvvetlendiren şeyleri bilmelidir ki bunlar için endişelenip ilim tahsilini yarıda bırakmasın, der. Ayrıca günah işlemek rızıktan mahrum olma sebebi iken, yalan konuşmanın fakirliğe sebep olacağını belirtir. İyilik yapmak, sağlığa dikkat etmek, Müslümanlara eziyet etmemek ise ömrü artırır, der ve bu konuyla alakalı hadisleri bildirir.

On üç bölümden oluşan bu kitabının sonunda Zernuci, İmam Azam Ebu Hanife'nin vasiyetine yer verir.

Zernuci'nin eğitim alanındaki bu kitabında görüldüğü üzere, ilim tahsilinde öğrenci ve seçimleri önceliklidir. Talebe tahsil edeceği ilmi, hocayı, arkadaşlarını kendisi seçer ve ondan sonra bu yolda sebat gösterir. Dolayısıyla Zernuci'ye göre seçim aşaması çok önemlidir. Talebe bu aşamaya azami gayret ve önem göstermelidir. Çünkü sonrasında artık değişiklik yapmadan bu yolda devam edecektir. Seçimden sonraki aşamada ise öğrencinin ilim yolunda başarılı olması için yine yapması gerekenler anlatılır.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, eserini kısaca ele aldığımız Zernuci'nin içinde yaşadığı zaman diliminde Batı'da skolastik dönem mevcuttur. Bu dönem bilgisizliğin baskın olup teşvik edildiği, öğretilen bilgilerin kitabı değil ezbere dayandığı, öğrencinin istek ve arzularının önemsiz olduğu bir dönemdir. Böyle bir dönemde Zernuci'nin öğrenciyi merkeze alması, insanı üstün varlık olarak

değerlendirmesi ve insanın Allah katında nihai saadete ancak ilimle ulaşabileceğini savunması döneminin çok çok ilerisinde bir düşünce seviyesine sahip olduğunu göstermektedir.

Zernuci'nin çalışması, eğitimde niyetle başlanarak bu niyetin sadece Allah rızası için olması gerektiğini, ilim tahsilinde müzakere, müşavere ve münazara, soru-cevap gibi tekniklerin yer alması bunların nasıl uygulanacağını gösterilmesi, kuru ezbercilik yerine düşünmeye teşvik ediciliği göstermesi açılarından önem taşır. Ayrıca Zernuci eserinde verilmek istenen mesajın özlü bir şekilde sunumunu gerçekleştirmiştir. Dönemindeki eğitimle ilgili aksaklıkları belirleyip bunlara çözümler üretmesi, öğrenci-öğretmen özelliklerine eşit derecede özen göstererek, karşılaşılan başarısızlıkların tek taraflı olmadığı düşüncelerini ortaya koyar.⁵³

2.3 İbn Sahnun ve Zernuci'nin Görüşlerinin Karşılaştırılması

Araştırma neticesinde İbn Sahnun ve Zernuci'nin eğitim anlayışları şu şekilde kıyaslanabilir:

İbn Sahnun'un kitabının birinci bölümü Kur'an öğretiminin mahiyeti ve hocaların ücret talebi ile ilgiliyken; Zernuci ilk bölüme ilmin mahiyeti ile başlar.

Zernuci öğrencilerin ilim uğrunda gayret sarf ettiği halde yeterince başarılı olmadıklarını belirtirken onların yöntem hatası yaptıklarını belirtir. İmam Azam Ebu Hanife'nin görüşlerini benimser ve eserlerindeki görüş ve öğretilerini bu yönde verir.

İbn Sahnun ise, İmam Mâliki'nin görüşlerini benimseyip kabul eder ve öğretilerini, derslerini bu görüşler çerçevesinde ortaya koyar.

⁵³ Tetik, “*Burhaneddin Zernuci*”, 330

Zernuci eserini talebeye, İbn Sahnun ise eserini daha çok öğretmenlere yönelik kaleme almıştır.

Zernuci eserinde kuru ezberciliği eleştirirken, öğrencilerin hocalarından aldıkları dersleri tekrar etmeleri gerektiğini belirtir. Ayrıca soru-cevap, anlatım, problem çözme gibi bazı didaktik metotlara işaret eder ve bunların yararına dikkat çeker. Dolayısıyla öğretim yöntem ve teknikleri açısından karşılaştırma yapılacak olursa şunlar belirtilebilir.

Öncelikle öğretimde ilke, yöntem, teknik ve strateji gibi kavramlar günümüz eğitim sisteminde kullanılan ifadelerdir. Bu sebeple İbn Sahnun ve Zernuci'nin eğitimle ilgili görüşlerinde doğrudan bu kavramlara rastlanmasa da, eserlerinde belirttikleri düşüncelerine göre yorumlar yaparak, günümüz eğitim-öğretimde kullanılan kavramlara uyarlamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu iki âlimin eğitimle ilgili incelenen eserinde, tespit edilen strateji, yöntem ve teknikleri, kendi bölümleri içerisinde ayrı ayrı ifade edilmiştir. Ancak toplu bir şekilde araştırmanın bu bölümünde yer verilecektir. Buna göre;

Sunuş Stratejisi: Öğretmen merkezli bir stratejidir. Bu stratejide öğretimin özellikleri, nasıl olması gerektiği ayrıca öğrencinin öğrenme şekilleriyle ilgili açıklayıcı ilkeler bulunmaktadır. Sunuş yoluyla öğretim stratejisine göre öğrenme ve bilgileri zihne yerleştirme, aktif bir süreç gerektirmektedir ve bilgiler zihinde aktif olarak yapılandırılmalıdır. Günümüzde de aktif olarak kullanılan bir stratejidir. İbn Sahnun ve Zernuci'nin strateji olarak sunuş stratejisini kullandığı söylenebilir.

Anlatım Yöntemi: İbn Sahnun ve Zernuci'nin anlatım yöntemini kullandıkları yöntemlerden biridir. Nitekim din eğitimi bilgileri öğrenciye ilk olarak bu yöntemle sunar.

Problem Çözme Yöntemi: Zernuci'nin tavsiye ettiği bir yöntemdir. Öğrencilerin karşılaştıkları sorunları çözerken kullanmalarını tavsiye ettiği bir yöntemdir.

Tartışma Yöntemi: Zernuci'nin daha çok kullanılmasını istediği bir yöntemdir. Zernuci eserinin pek çok yerinde bu yönetime işaret etmiş, öğrencilerin istişare etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Münazara Tekniği: Zernuci'nin tavsiye ettiği bir yöntemdir. Özellikle ders seçimlerinde ya da derslerde fikir alışverişi yapmaları, özgüvenlerinin artması, birbirlerine saygı duymaları amacıyla tavsiye edilen bir yöntemdir.

Soru-cevap Tekniği: Özellikle ders, hoca, arkadaş seçimi bölümlerinde öğrencilerin araştırıp, incelemelerini sağlamak amacıyla Zernuci'nin tavsiye ettiği bir yöntemdir.

Ayrıca eğitim süreçlerinde başvurulan öğretim ilkeleri öğrenciye görelilik ve yaşama yakınlık ilkeleridir. Öğrenciyi merkeze aldığı için Zernuci'nin bu ilkeleri daha çok kullandığı söylenebilir. Çalışmanın ilgili yerlerinde bu ilkelerden bahsedilmesi sebebiyle burada değinilmemiştir.

İbn Sahnun eğitimde öğretmenin görevlerine daha çok önem verir. Öğretmenin veli ile yaptığı antlaşma neticesinde öğrenciyi yetiştirmesi ve bu uğurda kendini tamamen öğrenciye adanması gerekir. Velinin isteğine bağlı, çeşitli dersler de verilebilir. (Günümüz eğitim sistemindeki seçmeli dersler gibi) Dersin içeriğinde öncelikle Kur'an öğretimi ve bu konuda gerekli diğer derslerin verilmesi

gerekir. Öğrenme-öğretme sürecinde öğretmen son derece aktif olmalı, kendini öğrencilerine adanmalıdır. Öğrenci bu eğitim türünde aktif değildir.

Zernuci eğitimde ağırlıklı olarak tevhid ve fıkha önem verir, öğrencilere hatalarını anlatmayı ve kolay öğrenmenin yollarını açıklar. Bu açıdan eserini öğrencilere ithafen yazmıştır, diyebiliriz. Eser öğrenme psikolojisi açısından önem taşır. İbn Sahnun'un eserinde Kur'an-ı Kerim dışında ağırlıklı olarak belirttiği bir ilim dalı yoktur. Daha çok veli ve öğretmen ilişkisine göre belirlendiğini belirtir.

İbn Sahnun öğretici maişet için ücret alabilir der, Zernuci'nin kitabında bu konuyla ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

Zernuci, öğrenciye ilmi, öğretmenini ve arkadaşını seçme hakkını sunmuştur. Ayrıca ders çalışma vakitlerini belirlemede yine öğrenciyi dikkate almıştır.

İbn Sahnun, öğrencilere verilecek cezalardan bahsederken dayak gibi cezaları, çocuğun Kur'ân'ı kasıtlı olarak ezberlememesi ve kötü ahlak üzere olması gibi belirli kayıtlarla sınırlar. Ancak özellikle Kur'an öğretiminde verilecek cezaların Kur'an'dan soğumaya yol açmayacak şekilde olmasına dikkat edilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca öğretmen, yeme içmeden yasaklayacak bir ceza da veremez, der.

Zernuci ise eserinde cezadan hiç bahsetmeyerek eğitim-öğretimde cezadan yana olmadığını sevgi ve anlayışın hâkim olması gerektiğini dile getirir.

İbn Sahnun'un kızların eğitim almasıyla ilgili herhangi olumsuz bir ifadesi yoktur. Sadece kız ve erkeklerin birlikte eğitim almalarının uygun olduğunu dile getirmiştir.

Zernuci kadın erkek her müminin ilim öğrenmesi gerektiğinden bahsederek bu konuda kadın ve erkeğin eşit olduğunu ifade etmiştir. Ancak eserinde kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim görmesi konusuna değinmemiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Klasik İslam eğitimcilerinden olan İbn Sahnun ve Zernuci din eğitimi alanında pek çok konuda günümüze ışık tutmuştur. İbn Sahnun'un öğrenciler arasında eşit davranmak ile ilgili fikirleri eğitimde fırsat eşitliğini o dönemde önemseydiğini göstermektedir. Eğitim alma noktasında herkesin eşit olduğunu, kimsenin kimseye üstün olmadığını ifade etmiştir. Ancak günümüzde dahi bu durumun gerçekleştiği söylenemez. Sadece olması gereken olarak belirtilir. Ülkemizde eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik pek çok çalışmalar, programlar hazırlanmış ancak hızlı nüfus artışı, bölgeler arası derin yapısal farklılıkların oluşu, ekonomik düzey farklılıkları bu çalışmaların başarıya ulaşmasını güçleştirmiştir.⁵⁴

İbn Sahnun eğitim öğretimde ceza konusuna da değindiği eserinde, öğretmenin öfkelenmediği zaman, öğrencisine ceza vermemesi gerektiğini, çünkü öfkeyle yanlış kararlar ya da hareketler yapılabileceğini dile getirmiştir. Ancak İbn Sahnun'un öğretmenin çocuğa iyiliği için, terbiye etmek amacıyla vurmasında beis yoktur diyerek dayağa karşı çıkmadığı, sadece sınırlama getirdiği görülmektedir. Günümüzde terbiye (tedip) hakkı, anne-baba, öğretmen, usta gibi çocuk üzerinde hâkimiyeti bulunan kişilerin,

⁵⁴ Mahmut İnan, "Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Kamu Politikaları: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 20, sy. 2 (2018): 337-359.

çocuğu "terbiye etme, uslandırma, yola getirme" yetkisi olarak tanımlanmaktadır. Bu yetki içerisinde dayak yoktur ve suç olarak görülmektedir. Yani bir öğretmen hiçbir maksatla öğrencisini dövemez.

İbn Sahnun öğretmenin veliden ücret alabileceğini söylemektedir. Bu sebeple velinin ders konularını belirleme yetkisi vardır, isterse matematik, sarf, nahiv gibi derslerin öğretilmesini isteyebilir. Ayrıca çocuğa verilecek fazladan izin günleri de yine velinin iznine bağlıdır. Günümüzde öğretmenler meslek olarak bu işi yaptıkları için devletten ücret almaktadırlar. Bu tip durumda da velinin eğitimin şekline konulara, tatil günlerine müdahale hakkı yoktur. Ancak özel dersler açısından incelersek, İbn Sahnun'un uygulaması zamanımızda ki özel derslere karşılık geliyor denilebilir. Çünkü veli çocuğun ihtiyacı olan dersi belirler ve yine belirlediği hocadan ücret karşılığında o dersi vermesini talep edebilir.

İbn Sahnun da göze çarpan en önemli hususlardan biri de öğretmenin görev sorumluluğudur. Bu sorumluluğun çok önemli olduğunu, öğretmenin kendini adeta öğrencilerine adanması gerektiğini belirtir. Öğretmen dersi bırakıp bir yere gidemez, şahsi işlerini ders zamanının da yapamaz. Çağdaş eğitim sisteminde öğretmen çağın bilgi ve teknolojik gelişmelerine bağlı olarak, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda bireyin yetiştirilmesi, geliştirilmesi, değerlerine bağlı nitelikli bir insan olarak topluma kazandırılmasına yönelik çalışmalar yaparak toplumsal kalkınmada belirleyici ve öncü bir rol üstlenir. Sadece dersini anlatmakla kalmaz tutum ve davranışlarıyla örnek olur. Dolayısıyla İbn Sahnun'un belirttiği öğretmen özellikleri günümüz öğretmenleriyle paraleldir denilebilir.

İbn Sahnun'un kızlar ve erkeklerin birlikte okumasını doğru bulmadıkları görülmektedir. Buna sebep olarak dikkatlerinin bozulabileceği, bu durumun eğitim hayatlarını ve tahsillerini etkileyeceği görüşündedir. Günümüzde karma eğitim sistemi uygulanmaktadır. Din eğitimi açısından da karma eğitimin sakıncalı olduğu yönünde bir tespit yoktur.

Zernuci, ilim öğrenmek konusunda kadın-erkek eşitliğine değinmiştir ve kadınların da ilim talep etmesi gerektiğini savunmuştur. Zamanımızda kadınların eğitim almaması yönündeki düşünce yapısına sahip olanların ve bunu İslam dini ile bağdaştırmaya çalışanların tam tersine İslam da asla böyle bir uygulama olmadığı kadın erkek herkesin ilim öğrenmede eşit olduğu görülmüştür. Ülkemizde özellikle bazı bölgelerde hala kız çocuklarının okula gönderilmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

Zernuci'nin kişinin ilmihal bilgisi yani içinde bulunduğu halin bilgisini öğrenmesi farzdır demesi, onun günümüz öğretim ilkelerinde belirtilen hayatilik, yaşama yakınlık ilkelerini yüzyıllar öncesinden önemseydiğini göstermektedir. Çünkü öğretilen konuların hayattan kopuk olmayan, güncel karşılaştıkları sorunlara çözüm üretebilecek şekilde olması gerekir.

Zernuci'nin gerek dersini gerekse hoca ve arkadaşlarını seçme hususunda öğrenciye hak tanınması, öğrenciye verdiği değeri göstermektedir. Günümüz eğitim sistemindeki seçmeli ders uygulaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Zernuci'nin bu uygulamayı asırlar önce gerçekleştirdiği görülmektedir.

Zernuci'nin ilim tahsilinde olması gereken üç şey olarak bahsettiği, öğretmen veli ve öğrenci, günümüz eğitim sisteminin de

aslında üç sacayağıdır. Eğitim-öğretimin başarılı olabilmesi için öğrenci, veli ve öğretmenin işbirliği içinde olması çok önemlidir. Birinin eksik olması başarıyı olumsuz etkiler. Zernuci bu durumun eğitimdeki öneminden asırlar önce bahsetmesi dikkat çekicidir.

Ayrıca Zernuci'nin, öğrencinin derse başlama zamanı, ders miktarlarının ayarlanması şeklinde bir ders programı belirlenmesinin gerektiği, öğretmene, arkadaşlara, çevreye saygı duyulması, öğrencinin ilmi birincil kaynaktan alması, konusunda tecrübeli hocalardan faydalanılması hatta uyuması, yemesi, içmesi gibi düşünceleri kendisinin sanki 1200'lü yıllarda değil de günümüzde yaşayan biriymiş gibi görünmektedir. Çünkü pek çok tespit ve önerilerinin eğitim sistemimize ışık tuttuğu güncelliğini koruduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altmışdört, Gonca. “Dil Edinimi ve Dil Öğrenimi Olgusuna Beyin ve Dil Gelişimi Açısından Bir Bakış”. *Ege Eğitim Dergisi* 14, sy. 2 (2013): 43-44.
- Aslantürk, Zeki. *Araştırma Metot ve Teknikleri*. İstanbul: Emre Matbaası,1999.
- Ay, Mehmet Emin. *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Aydın, Mehmet Zeki. “Ailede Ahlak Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, sy. 2 (2003 Aralık): 125-158.
- Aydın, Mehmet Zeki. “*Din Öğretiminde Yöntemler*”. Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- Bakkal, Ali. “*İbn. Sahnun*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi c.20. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Bayraktar, Mehmet Faruk “Zernuci”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.44. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Bayraktar, Mehmet Faruk. “İbn Sahnun”, *Klasik İslam Eğitimcileri*, ed. Mustafa Köylü, Ahmet Koç. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Bayraktar, Mehmet Faruk. *İbn Sahnun Eğitim ve Öğretimin Esasları Adâbu'l-Muallimîn*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğire (ö. 256/870), el-Câmiu's- Sahih, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut tsz.
- Dağ, Mehmet ve Öymen, Hıfzırrahman Raşit. *İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.1974.

- Gibson E, Powles A, Thabane L, O'Brien S, Molnar D, Trajanovic N. "Sleepiness" Is Serious in Adolescence: Two Surveys Of 3235 Canadian Students. *BMC Public Health* 6 (1), 2006.
- Gözütok, Şakir. *İslam Medeniyetinde Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, Sünen, I-II, Mısır, ts.
- İnan, Mahmut "Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Kamu Politikaları: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 20, sy. 2 (2018): 337-359.
- Keskiner, Emine. "Zernuci'nin Tûsî'ye Eğitim Açısından Etkisi Üzerine Bir İnceleme". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48, Haziran 2015, 95-116.
- Köseoğlu, Mustafa. *Talimü'l Müteallim Tarikatü't Teallim Tercüme ve Arapçası*. İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık. 2017.
- Külünkoğlu, Tuğrul. "Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretmene Saygı Değerine İlişkin Görüşleri", *Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 1(2017): 11-22.
- Meydanlıoğlu, Ayşe. "Çocukların Besin Tüketimi ve Beslenme Davranışlarının Akademik Başarılarına Etkisi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 5, sy. 4 (2016 Kasım): 372
- Mustafa Köylü-Ahmet Koç, "Klasik İslam Eğitimcileri Önsöz", *Klasik İslam Eğitimcileri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (ö. 261/874), *Sahihu Müslim*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1998.

Resmî Gazete, *Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, 2014.

Sehavi, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman. Mekasîdül' Hasene Fi Beyâni Kesîrin Mine'l Ehâdîsi'l-Müştehra Ale'l-Elsine, Beyrut, 1405, 943.

Sönmez, Mahmut. 'Eğitim-Çevre İlişkisi', *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.10 (2017 Ekim): 105-128.

Tavukçuoğlu, Mustafa. "İbn Sahnun'un Adâbu'l-Muallimîn'i Üzerine Bir Çalışma", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, 1997: 267-287.

Tetik, Hayati. "Burhaneddin Zernuci", *Klasik İslam Eğitimcileri*, ed: Mustafa Köylü, Ahmet Koç. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

Tetik, Hayatî. Zernûcî ve Ta'limü'l-müteallim'de Eğitim-Öğretim. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

Tok, Türkyay. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları, 2009.

Tosun, Cemal. "Bir Hanefî Âlimi Burhaneddin Zernucî'nin Eğitim Görüşleri", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu - Hanefîlik-Mâturîdîlik*. c. 1, 05-07 Mayıs 2017.

Uzunöz, Abdulkadir ve Aktepe, Vedat. *Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2018.

Yorulmaz, Bilal. Bir Din Eğitimi Aracı Olarak Müziğin Kullanımı, *Din ve Müzik Sempozyumu*, 27 Nisan 2012, İstanbul.

Zernuci, İmam Burhaneddin. *Talîmü'l-müteallim fî tarîki't-teallüm*, Yusuf b. Abdullah, müstensih. Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu 609.

Zernucî, İmam Burhaneddin. *Ta'limü'l Müteallim* terc.: Mustafa Köseoğlu. İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2007.

Zernucî, *Talîmü'l-müteallim İslâmda Eğitim Öğretim Metodu*, trc ve şerh Y. Vehbi Yavuz. İstanbul 1993.

EXTENDED SUMMARY

METHODS AND TECHNIQUES TO BE USED IN RELIGIOUS EDUCATION ACCORDING TO IBN SAHNUN AND ZERNUCI

Religious education is an issue that people need in every period. To know how the religious education is done before, to determine the methods and techniques used will be guiding today's religious education. For this reason, the first period religious educators were researched and the two scholars who contributed to the field of religious education were compared to each other and to the present. Because it is important to determine the differences and similarities of the religious education studies carried out in those periods to the present and to see the stages of the religious education methods and techniques. For this reason, first religious educators, especially contributing to the field of religious education, Ibn Sahnun and Zernuci were examined. Since Ibn Sahnun is the author of the first work in the field of religious education, "Adabul Muallimin" he was first examined in the study. Ibn Sahnun's view of religious education and the methods and techniques he used in religious education were evaluated. In the study, brief information about Ibn Sahnun was given, his views on religious education were mentioned and then his work in this field was examined. Ibn Sahnun has emphasized the role of teachers more in education. He knew how to approach education issues and problems according to the general principles and methods of education science which still maintains its validity today, and he made suggestions on issues such as teaching by endearing, persuasion instead of punishment and equal opportunities in education. Ibn

Sahnun also stated that the tutor may receive tuition fees, and he put an end to the debates on the subject of fee for religious education tutors. Ibn Sahnun's book "Adabu'l Muallimin" consists of ten chapters. In this work, he stated the importance of education, the fair treatment of students, and when or from what size the punishment would be given to the student. He also devoted a large part of his book to the duties and responsibilities of the teacher.

Zernuci is the second scholar examined in this study. The reason for his research in this study is that he wrote a work called "Talimü'l Müteallim fi Tarikatü Tet Teallüm" which can be called as the most famous student-centered work. In this work, he gave systematic information about the students, his style was easily readable and understandable, and it caused him to be widely used for centuries and taught as a textbook during the Ottoman period. In his book Talimü'l Müteallim fi Tarikatü't Teallüm, where Zernuci has his views on education, he stated that the students made efforts to learn science but they were not successful enough and the reason for this was that the students made a method mistake. Zernuci states that he has written this work in order to show the students his mistakes and make them more successful. In this work, which consists of thirteen chapters, he mentions the importance of learning science and that everyone should learn science. It is important for Zernuci to pay attention to equality between women and men in education and to express this in those centuries. Zernuci also defends that the knowledge and science learned should not be detached from life. He states that the student is free to choose his own science, teacher and friend, but he must be very careful in this selection. Because he says

that after the selection, the student must be stable and continue the course the fact that he puts forward student selection in education and that he makes all kinds of research, examination and evaluation in making this selection shows that he cares about an education system in which the student is active. The persistence of the students in the course who make their choice and respect for science, teacher and friends are again confront as an important issue in education. Zernuci also mentioned the importance of three things in the education of science, said that they are students, teachers and parents which has expressed the issue called the tripod of today's education system centuries ago. Stating that the characteristics of the student should be taken into consideration in every matter from the time of starting the course to adjusting the amount of the lessons can be compared to the principle of relativity to the student from today's teaching principles. Besides, the techniques that Zernuci proposes in his work, such as debating and exchanging ideas, are techniques that enable students to gain self-confidence and to be active.

In this study, the methods and techniques used by Ibn Sahnun and Zernuci in religious education were tried to be examined. In his works related to education, it was seen that Ibn Sahnun gave more importance to the teachers and Zernuci to the students. Both are using the method of presentation and expression; Since Zernuci addressed to the student, it can be said that more methods and techniques were mentioned. These methods and techniques are problem solving, discussion method, debate, question-answer techniques. Ibn Sahnun's sensitivity to fairness among students is similar to what is mentioned today as equality of opportunity in education. Ibn Sahnun stated in his

book that the teacher can get tuition fees from the parents and it is seen that the parents play an active role in the course selection and education process. He also advised teachers in many parts of his work so that they could provide better quality education.

Therefore, the views of these two scholars about education and their works are evaluated, although it can be said that many issues that are similar to today's educational methods and techniques, although they lived centuries ago, shed light on our day.